

BÓKA LÁSZLÓ :

SZTÁLIN TANÍTÁSA A NYELVTUDOMÁNYRÓL ÉS IRODALOMTUDOMÁNYUNK FELADATAI¹

Ez év júniusának derekán megsokasodtak azok a merényletek, melyeket a béke ellen követnek el a nyugati tőkés nagyhatalmak és csatlósai világszerte. Az úgynevezett „hideg háborúról“ a „meleg háborúra“ való áttérés előkészületeinek feszültsége tette fülledtté a koranyár levegőjét: fellángolt a kommunista-üldözés dühe, üldözőbe vették a békemozgalom híveit mindenütt, ahol a dollár uralkodik. Az emberi szabadságjogokat oly nyiltan sértették meg, a népek függetlenségét, önrendelkezési jogát oly kíméletlenül tiporták le, a béketábor ellen oly sok esetben tettek nyílt kihívásnak számító lépéseket, hogy minden más kérdést háttérbe szorítva, a béke kérdése került az emberiség érdeklődésének homlokterébe.

Ebben a feszült hangulatban jelent meg Sztálin elvtárs „Marxizmus és nyelvtudomány“ című korszakalkotó nyilatkozata a Pravda 1950. évi június hó 21-i számában, annak a vitának keretében, mely több mint egy hónappal azelőtt kezdődött el a Pravda hasábjain a szovjet nyelvtudomány kérdéseiről. Hamarosan kiviláglott, hogy nem egyszeri, alkalmi megnyilatkozásról van szó: az első nyilatkozatot még követte. („A nyelvtudomány néhány kérdéséről. Válasz J. Krasenynnyikova elvtársnőnek“, a Bolsevik 1950. évi 12. számában és „Válasz az elvtársaknak“ a Bolsevik 1950. évi 14. számában.)

A haladó emberiség vezérének ily beható részvétele ezt a vitát nemcsak a szovjet nyelvtudomány, nemcsak általában a nyelvtudomány keretéből emelte ki s tette a marxizmus-leninizmus elméletének egyik fontos kérdését tisztázó vitává, hanem egy szaktudomány belső ügyeit úgy segítette a megtisztuláshoz, hogy közben hatalmas segítséget nyújtott annak a sokszázmillió dolgozót számláló tábornak, mely világszerte küzd a békéért s újabb hatalmas csapást mért a béke gyűlöletes ellenségeire.

A Sztálin-i nyilatkozat pusztá ténye bebizonyította, hogy az a mesterségesen szított háborús izgalom, mely a világ nem kis részét ejtette rabul, nem hatolt be a béke táborába. A Szovjetunióban békés

¹ Elhangzott az egyetemi Magyar Irodalomtörténeti Intézet 1950. októberi intézeti estjén.

alkotó munka folyik s bár az érdeklődés homlokterében ott is a világ békéjének kérdése áll, az emberiség boldog jövőjét munkáló tudományos munka nem állt meg, sőt egyre ragyogóbb eredményekre vezet. A béketábor erejének fölényére vallott a nyilatkozat, — mert csak a lebírhatatlan erő hatalmas öntudata, nyugodt biztonságérzete magyarázhatja meg, hogyan jutott az akkori feszült nemzetközi helyzetben a béketábor nagy vezérének még arra is ideje, hogy egy szak-tudomány sajátos kérdéseibe így belemélyedhessen.

A nyilatkozat tárgya pedig, — ahogy azt a marxizmus-leninizmus elméletének legnagyobb élő mestere a közvélemény elé tárta —, nemcsak a polgári áltudományosságra mért újabb csapást. Sztálin nyilatkozata megsemmisítő erejű támadás volt a nyugati tőkés nagyhatalmak gyarmatosító, népelnyomó, hódító módszerei ellen, a sóvár nemzeti önzés és a világpolgári gőg sivár társulása ellen s egyben magasra emelte a föld elnyomott népei előtt a marxizmus-leninizmus elvi alapján álló sztálini nemzetiségi politikát. A nemzeti nyelvnek az a megbecsülése, ami Sztálin nyilatkozatából árad, bizonyára külömb vonzóerő, mint az az arcátlan faji gőg, mely hatalomvágyból s haszonvágyból kíméletlenül tiporja el a védtelen kis népeket, semmisíti meg a nemzeti kultúrákat.

A békeharc egyik döntő ütközetét nyerte meg nyilatkozatával a nagy és szeretett Sztálin, bebizonyítva egyben azt is, hogy a tudomány munkásai a maguk sajátos munkaterén is sikerrel harcolhatnak a békéért, hogy a marxista-leninista tudomány a dolgozó nép jólétét, szabadságát és békéjét munkálja.

A tudományos világ — ezt túlzás nélkül állíthatjuk — lázban van e nagyjelentőségű nyilatkozat elhangzása óta, maiglan. Nemesak a nyelvtudomány munkásai számára nyitott új távlatokat ez a nyilatkozat, hanem minden társadalomtudomány számára kötelezővé tette, hogy felhasználja Sztálin tételeinek érvényét a maga munkaterületén.

Lázás érdeklődéssel fordultak a nyelvtudomány kérdései felé a „lélek mérnökei“, az írók is. Most új érvénnyel szólott hozzájuk Zsdánovnak az a megállapítása, melyet a Szovjet Írók Szövetségének első országos kongresszusán tett 1934-ben: „Az emberi lélek mérnökének lenni azt jelenti, hogy aktívan kell harcolnunk nyelvünk tisztaságáért és kultúrájáért, az irodalmi művek minőségéért.“

Nemesak az írókhoz szólott új érvénnyel Sztálin nyilatkozata után Zsdánov megállapítása, hanem az irodalomtudomány munkásai előtt is felvetődött a kérdés: éltek-e ennek a tanításnak iránymutatásával? Zsdánov megállapítása szerint az irodalmi művek minőségéhez hozzátartozik az irodalmi művek nyelvének tisztasága, kiműveltsége. Mit tettünk ezen a téren eddig a magunk munkaterületén? Hogyan értékeltük a multban s hogyan fejlesztettük a jelenben az irodalmi művek minőségét?

Kemény önkritikával kell megállapítanunk, hogy az irodalomtudomány terén úgyszólván semmi sem történt eddig ezen a téren. Elég átlapoznunk tudományos folyóiratunk, az Irodalomtörténet számait ahhoz, hogy megállapíthassuk: hozzá sem kezdtünk ehhez a munkához. Sztálin ama tanításának, mely szerint a szocialista realizmus művészete formájában nemzeti, tartalmában szocialista, a formára vonatkozó részén átsíklottunk. Nem hallottuk meg A. I. Szoboljev

figyelmeztetését, ki „A lenini tükröződési elmélet és a művészet“ című tanulmányában arra tanított minket, hogy a szocialista realizmus „nagy követelményeket támaszt a műalkotás formájával szemben. A formának egyenértékűnek kell lennie a tartalommal...“

Az irodalmi kritika terén sem tettünk úgyszólván semmit ebben a vonatkozásban. Irodalomtudományunk alig vett tudomást arról a figyelmeztetésről, melyet a szovjet irodalomtörténészek kaptak az élő irodalom kérdéseinek elhanyagolása miatt. Jellemző e téren, hogy tudományos folyóiratunknak ezideig alig volt szava az élő irodalomról, nem túl gazdag kritikai rovata nem foglalkozott vele, — egyetlen irodalomtudományi fórumunkon nem is nyílhatott mód arra, hogy az irodalmi nyelv kérdéseivel foglalkozzanak tudósaink. Napilapjaink s az irodalmi folyóiratok hasábjain sem sok történt. Jellemző, hogy még a műfordítások bírálata terén sem, holott a műfordítás problémája éppen az, hogy miként lehet egy meghatározott tartalmat nem azonos eszközökkel, mégis azonos hatással, tehát nemcsak tartalmi, hanem hangulati hűséggel nyelvileg kifejezni. Ez még a nem-szépirodalmi művekkel szemben is az irodalmi bírálat igényét támasztja. (Emlékezetem szerint csak Lukácsy Sándor vetette fel Sztálin útmutató nyilatkozata előtt ezt a kérdést a Szabad Népből, — egyetlen eset volt s visszhangtalan maradt.) Mintha nem vettünk volna tudomást arról a bírálatról, melyben Engels John Broadhouse Marx-fordítása kapcsán kifejtette a műfordítás problémáit (How not to translate Marx).

Az egyetemi és főiskolai oktatást is mulasztás terheli e téren. Nemcsak arra a mostohaságra gondolunk, amivel anyanyelvünk tudományát, a magyar nyelvtudományt kezelik tanrendjeink, hanem arra, hogy az irodalomtanításból is hiányoztak az irodalmi nyelv kérdései. Az egyetemeken folyó stílusgyakorlatok, stilisztikai kollégiumok nagy része még a régi esztétizáló, formalista módszer folytatója volt Sztálin útmutatásáig.

Nem is lehetett másképp. Mikor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1948-ban újjáalakult, új programjában, mely kutatásainknak máig is irányt mutat, az irodalmi nyelv problémája fel sem vetődött. Minderre nem nehéz mentséget találnunk. Hiszen a felszabadulás után még sokáig az volt az elsődleges probléma, hogy irodalmunkban a tartalom primátusát ismertessük el s az irodalomtudomány apolitikus érdektelenségét törjük át. Ezt a követelményt sokáig harci kérdéssé tették nemcsak a polgári írók és irodalomtudósok, hanem elsősorban a jobboldali szociáldemokraták, kik belülről fertőztek a burzsoá rothadás irodalomelméleti kórokozóival és az irodalmi formalizmus gyakorlatával.

Mentséget nem nehéz találnunk, de most nem arról van szó, hogy mulasztásaink mentségét meglegljük. Arról sincs szó, hogy közös mulasztásunkat ezen a munkaterületen akárkinek is kényelmesen a nyakába varrjuk. Marx és Engels egész műve rendelkezésünkre állt, Lenin „Az irodalomról“ című válogatása magyarul is megjelent, ismerhettük Sztálin tanításait, Zsdánov tanulmányait és a szovjet tudomány és irodalmi kritika iránymutató példáit.

Mentegethetjük magunkat, de nem tagadhatjuk el, hogy mindnyáján súlyos hibába estünk, mikor az irodalmi műveket nemcsak elsősorban, hanem kizárólag eszmei tartalmuk szempontjából vizsgál-

tuk, ügyet sem vetve arra, amit Marx tanított a „Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie“ című munkájában: „Die Ideen existieren nicht getrennt von der Sprache.“ Erre még az sem mentség, hogy joggal féltünk a régimódi filologizálás valóságos veszélyétől, a sovíniszta magyarkodás, a reakciós régieskedés, a narodnyik ízeskedés újjáéledésétől s attól, nehogy az irodalmi formalizmus ellen küzdve, észrevétlen a történeti és kritikai formalizmus kátyujába ragadjunk.

A nagy és szeretett Sztálin cikkei alkalmat adnak arra, hogy e téren is felvessük az alapvető kérdéseket, hogy tisztázott fogalmakkal lássunk munkához.

M. Mityin egyik tanulmányában meggyőzően mutatta ki, hogy akkor, amikor a hanyatló polgári filozófia már ott tart, hogy „feltámasztják a neokantiánizmust, felélesztik és terjesztik Windelband és Rickert hírhedt elméleteit“, tehát az epigonizmus útját járja, Sztálin elvtárs folytatja és tovább fejleszti Marx, Engels és Lenin művét, a marxizmus-leninizmus eszmetanát; nem felélesztője, nem kommentátora Marxnak, hanem mint Lenin, egyenrangú továbbfejlesztője tanainak.

A nyelvtudományról szóló tanítása is jelentős ideológiai kérdéseket tisztáz. Kimondja először is azt, hogy a nyelv nem felépítmény, tehát a nyelvet „nem ez vagy az az alépítmény, régi vagy új alépítmény hozza létre egy adott társadalmon belül, hanem századok folyamán a társadalom történetének és az alépítmények történetének egész menete“. Megállapítja másodjára azt, hogy a nyelv nem osztályjellegű. „A nyelv nem egy valamelyik osztály szükségleteinek kielégítésére jön létre, hanem az egész társadalom, a társadalom valamennyi osztálya szükségleteinek kielégítésére... Ennélfogva a nyelvnek, mint az emberek érintkezési eszközének kiszolgáló szerepe nem abban áll, hogy egy osztályt szolgáljon ki a többi osztályok rovására, hanem hogy egyformán kiszolgálja az egész társadalmat, a társadalom valamennyi osztályát... Mihelyt a nyelv letér erről az egész népet átfogó állásponttól, mihelyt a nyelv valamilyen szociális csoportot előnyben és támogatásban részesít a társadalom többi szociális csoportja rovására, legott elveszíti a maga minőségét, megszűnik az emberi érintkezés eszköze lenni a társadalomban, valamely szociális csoport zsargonjává válik, lefokozza és pusztulásra ítéli magát.“ Harmadjára megállapítja, hogy a nyelv nem szakaszosan, nem robbanásszerű változásokkal fejlődik. „A marxizmus azt tartja, hogy a nyelv átmenete a régi minőségből egy új minőségbe nem robbanásszerűen, nem a meglévő nyelv megsemmisülése és új nyelv keletkezése, hanem az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, következképpen a régi minőség elemeinek fokozatos elhalála útján megy végbe.“

Fentiekből még két alapvető tétel következik. Az egyik — az irodalom története szempontjából különösen fontos — tétel így hangzik: „...a nyelv hasonlíthatatlanul tovább él, mint bármelyik alap és bármelyik felépítmény“. A másik kimondja azt, hogy van egy dialektusok, helyi nyelvjárások fölé emelkedett, ezeket magának alárendelő, egységes és közös nyelv. Azzal a téves és káros felfogással szemben, mely a közösségi, össz-népi, nemzeti nyelvek létezését tagadja s végső fokon csak a társadalom egyedeinek személyes nyelvét ismeri el létezőnek s legfeljebb csak egy-egy kis tájegység nyelvéig mer mint közös-

ségi nyelvig elhatolni, Sztálin igen határozottan szögezi le, hogy „a dialektusok és zsargonok létezése nem tagadja, hanem megerősíti az egész nép által használt nyelv létét, melynek elágazásai s amelynek alá vannak vetve“.

Az irodalomtörténész számára az a belátás teremt új helyzetet Sztálin iránymutatása után, hogy a nyelv nem felépítmény, az irodalom pedig az, tehát az egyes irodalmi művet, melyben tartalom és annak nyelvi formája elválaszthatatlan egységben jelentkezik, egységében kell vizsgálnia. Hogyan terjesszük ki tehát vizsgálatainkat az irodalmi művek nyelvére? Függetlenül azok eszmeiségétől? Erre a leghatározottabb nem a felelet! Eszmei tartalom és nyelvi forma elválaszthatatlanok, ha nincs eszme nyelven kívül. Másrészt, ha elválasztjuk a művek nyelvét azok eszmeiségétől, akkor akaratlanul is fölébe helyezzük az eszmei tartalomnak, tehát formalistákká válunk.

Irodalmi eszményünk a szocialista-realizmus irodalma, az irodalmi fejlődés céljául azt tekintjük, hogy a fejlődés végén egy olyan irodalom alakuljon ki, mely a valóságot forradalmi fejlődésben, az igazsághoz híven, történelmileg konkrét formában ábrázolja. A régi irodalmak alkotásait is aszerint értékeljük tehát, hogy a maguk korában hogyan tükrözik koruk fejlődési-forradalmi célját, hogyan segítik elő valóságábrázolásukkal, a fejlődési kérdések konkretizálásával, torzító tükröt villantó bírálatukkal, jövőbe mutató álmódosításukkal a társadalom tudatosodását, alkotó tevékenységét. Az irodalom történése ezek szerint a szempontok szerint tárja fel a múlt alkotásaiból azt, ami haladó hagyomány, ezek szerint leplezi le azt, ami rabszolga multunk gyűlöletes emléke, ami reakciós hagyomány.

Az irodalomtörténeti kutatás szempontja tehát elsősorban fejlődési szempont s mivel a fejlődés osztályharcok szakadatlan láncolatán keresztül történik, másodsorban pártos szempont. Azt említeni sem kell, hogy a fejlődés a cél gondolatától elválaszthatatlan, tehát nem közömbös számunkra, hogy irodalmunk hová fejlődik.

Az irodalmi művek nyelvét vizsgálva, azt kell vizsgálódásunk tárgyává tenni, hogy nyelve megfelel-e eszmei tartalmának. Ha a haladó irodalom annak az eszmevilágnak kifejezője, mely a demokratizmus különböző fokozatain keresztül a szocializmus felé halad, akkor elsősorban azt kell megvizsgálnunk, hogy az irodalmi mű nyelve egy zsargon, egy csoportnyelv, egy osztálynyelv felé való fejlődést mutat-e, vagy pedig egy egységes és közös nyelv felé fejlődik.

Ez a probléma harcra kérdése irodalomtudományunknak. „Fent szó volt arról, hogy a nyelv, mint az emberek érintkezésének eszköze a társadalomban, egyenlően szolgálja a társadalom valamennyi osztályát és e tekintetben sajátos közömbösséget tanúsít az osztályok iránt. Az egyes társadalmi csoportok, az osztályok azonban korántsem közömbösek a nyelv irányában. Igyekeznek a nyelvet a saját érdekükben felhasználni, reáknyszeríteni saját szókinésüket, saját különleges műszavaikat, különleges kifejezéseiket. Különösen kitűnnek e tekintetben a néptől elszakadt és a népet gyűlöelő vagyonos osztályok szűk vezető rétegei: a nemesi arisztokrácia, a burzsoázia felső rétegei“ — figyelmeztet Sztálin.

Ebből a szempontból kell vizsgálat alá vennünk ismét azt az irodalmi „forradalmat“, mely századunk első évtizedeiben virágzott a

burzoá Franciaországban s a két világháború között a weimári Németországban. Ezeknek az irodalmaknak állítólagos „forradalmiságát” tökéletesen közömbösítette a különködő szóalkotás, vagy az értelmetlen szavak formalisztikus csoportosítása, a nyelvtani szerkezetek felbontása. Ez az irodalmi áforradalom nálunk hol a szociáldemokratizmuson belül hódított (a Ma, a Munka irodalmi köre), hol az arisztokrácia dédelgette (mint Palasovszky Ödön irodalmi körét a Bethlen-család), hol pedig a fölszabadulás után nyert tért ott, ahol az értelmetlen szócsoportokat is szívesebben látták, mint a dolgozó nép forradalmi térhódításának irodalmi kifejezését. (Gondoljunk azokra az irodalmi folyóiratokra, melyek tüntetőleg közölték a szép tehetségű, de eltévelyedett Weöres Sándor „eidolon“-jait.)

Ugyancsak vizsgálat alá kell vennünk ebből a szempontból azt a fajta „munkás” irodalmat is, mely egy különleges, úgynevezett „melós”-nyelven beszélteti hőseit, összezagyválva a különböző ipari szakmák mesterszavait a tolvajnyelvvél és a koldus-kozmpolitizmus zsargonjával.

Fel kell vetnünk a kérdést Arany János költészetének értékelése terén is. Arany nyelve a szabadságharc bukása után fokozatosan eltávolodott a „Toldi” kristálytisza népiességétől. Vajjon merre távolodott: egy egységes nemzeti nyelv felé-e, vagy ízeskedő, régieskedő, de barokkos pompájú, egyre bonyolultabb, dekoratív egyéni nyelv felé?

Vagy pozitív oldalról nézve a kérdést, meg kellene vizsgálni, hogy miként nőtt ki Ady Endre nyelve a Nyugat szecessziós irodalmi hatásaiból s hogyan vált egyre egyszerűbbé, világosabbá, nagyvonalúbbá éppen azokban az utolsó kötetekben, melyeket a Nyugat irodalmárai a hanyatlás jeleinek véltek, s amelyekről éppen Révai elvtárs mutatta ki, hogy Ady költői pályájának legmagasabb csúcsai.

A fejlődés vizsgálata, mint az irodalmi kutatás célja, arra is ráirányítja figyelmünket, amit Sztálin elvtárs a nyelv, különösen a szókészlet változásáról tanít. Szerinte a nyelv közvetlenül tükrözi a termelésben és általában minden társadalmi tevékenységben beállott változásokat. Másrészt a nyelv szókészletének változását kiegészülésnek, nyelvtana változását tökéletesedésnek nevezi. („A felépítmény nem áll közvetlen kapcsolatban a termeléssel, az ember termelő tevékenységével... Ezzel szemben a nyelv közvetlen kapcsolatban áll az ember termelő tevékenységével és nemcsak termelő tevékenységével, hanem az ember minden egyéb tevékenységével is, munkájának valamennyi területén, a termeléstől az alépítményig, az alépítménytől a felépítményig. Éppen ezért a nyelv egyszerre és közvetlenül tükrözi a termelésben beállott változásokat, nem várja meg az alépítményben bekövetkező változásokat. Éppen ezért a nyelv hatóköre, minthogy a nyelv az emberi tevékenység valamennyi területét átfogja, sokkal szélesebb és sokoldalúbb, mint a felépítmény hatóköre. Mindenekelőtt ez a magyarázata annak, hogy a nyelv, különösen a szókészlete, majdnem szakadatlan változás állapotában van. Az ipar és a mezőgazdaság, a kereskedelem és a közlekedés, a technika és a tudomány állandó fejlődése megköveteli a nyelvtől szókincsének kiegészítését olyan új szavakkal és kifejezésekkel, amelyek szükségesek azok munkájához. És a

nyelv közvetlenül tükrözi ezeket a szükségleteket, új szavakkal egészíti ki szótárát, tökéletesíti nyelvtani szerkezetét.“)

Sztálin megállapítása arra figyelmeztet, hogy az író viszonyát a gazdasági és társadalmi fejlődéshez költői nyelve szógazdaságán, szókészlete rétegződésén és költői dikciója nyelvtani egyszerűségén, világosságán mérhetjük le: „minél gazdagabb és sokoldalúbb a szótári készlet, annál gazdagabb és fejlettebb a nyelv“. Ez a vizsgálat különösen akkor gyümölcsöző, ha a korszakhatárokon vizsgáljuk meg a nagy költők nyelvét s egybevetjük szókészletüket a hanyatló kor lezáró mestereinek nyelvével.

A haladó tudomány korifeusának tanításai egy ilyen vázlatos ismertetés keretén belül is újabb és újabb föladatakra irányítják figyelmünket. A tartalmában szocialista, formájában nemzeti irodalom kérdése valójában csak most válik irodalomtudományunk alapkérdésévé. (Ezt a kérdést eddig csak Trencsényi-Waldapfel Imre vetette fel teljes gyakorlatiasságában és jelentőségében „Sztálin és a költészet“ című tanulmányában.)

A számos megoldandó kérdés közül hadd említsek most csak néhányat, talán a legsürgösebbeket. Az első a nemzeti nyelv, az egységes, közösségi nyelv kérdése. Meg kell vizsgálnunk azt a kérdést, hogy a nemzeti nyelv azonos-e az irodalmi nyelvvel. Az a folyamat, mely az irodalom világiasodása, majd demokratizálódása, végül szocialistává válása során vezet végig, arra enged következtetni, hogy az irodalmi nyelv fejlődése legalábbis arra felé halad, hogy azonossá váljék az össznépi nyelvvel, a nemzeti nyelvvel. Ez a kérdés a nemzeti nyelvért folyó küzdelmeket ismét az irodalomtörténeti érdeklődés homlokterébe, s kétségkívül a haladó hagyomány sodrába állítja. Ugyancsak új fénybe kerül a nagy költők, nagy írók nyelve, az a tevékenység, amit a nagy írók „nyelvi forradalmának“ szokás nevezni. Vajjon más-e ez a forradalom, mint az, hogy a nagy írók nyelvében tükröződik először az a változás, amely a termelésben és a társadalmi formákban beáll? Petőfi, Ady, József Attila nyelvének újszerűsége aligha egyéb, mint szókinésük gazdagsága, olyan szavaknak és stílfordulatoknak jelenléte nyelvükben, melyek az előző korrallal szemben beálló termelési és társadalmi változással járó nyelvi gazdagodást tükrözik. A nemzeti nyelv és irodalmi nyelv viszonyának új vizsgálata új színben mutatja meg az „eredetiség“, „egyéniség“ kérdését, a tájnyelvi ízeskedés problémáját. Nem kétséges, hogy Szabó Dezső stílus-forradalma, vagy a Nyirő József, Tamási Áron székely stilizáltsága retrográd jelenségek, mert nem irodalmi nyelvünk gazdagítása volt a céljuk, hanem Szabó Dezsőnél az egyéni elkülönülés, Nyirőéknél holmi „törzsi“ elzárkózás.

Másodjára újfent meg kell vizsgálnunk a nyelvújítás kérdését. A nyelvújítás látszólag egy olyan kísérlet, mely nyelvünket robbanás-szerűen akarta megváltoztatni. Meggondolandó azonban sok minden: 1. a nyelvújítási mozgalom elvetélt forradalmi mozgalma irodalmunknak; 2. a politikai maradiság élesen szembeesegült vele; 3. a Horthy-korszakban a népi-front narodnyik szárnya ítélte el a nyelvújítást; 4. a nyelvújítás szóalkotásainak igen jelentős része ma is él nyelvünkben, annak jeléül, hogy a szóalkotások valóságos szükségletet elégítettek ki és úgy, hogy nyelvünk alapszókészletétől, nyelvtani szerkezetétől nem tértek el lényegesen. (Meg kell vizsgálnunk azt például,

hogy vajjon igaz-e az, hogy Csokonai, Ady nyelve alig él a nyelvújítás alkotásaival. Az eredmény nem lesz érdektelen. Arany, aki nem volt nagy híve a nyelvújításnak, a nyelvújítási szóalkotásoknak légióját használta költői gyakorlatában.)

Harmadjára felvetődik az a kérdés, hogy irodalmunk idegennyelvű, elsősorban latinnyelvű alkotásai hogyan tartoznak irodalmunkba? Ezzel a kérdéssel kapcsolatban újra meg kell vizsgálni a magyar humanizmus problémáját, különös tekintettel arra az irányzatra, mely a humanizmus történeti fogalmát megkísérelte történetfeletti fogalommá emelni és egy fiktív „latin Európába“ egy „virtuális Magyarországot“ telepíteni.

Révai elvtárs figyelmeztetett már arra, hogy nagy íróink, költőink példáját, a nyelvi kifejezés gondossága, szépsége terén is, sokkal nagyobb becsben kell tartanunk. Édeskevéis történt e téren. Itt arra a feladatra is gondolnunk kell, mely az élő irodalommal szemben kötelezi nagyobb tevékenységre irodalomtudományunkat. Az irodalomtudomány csak akkor szolgálhatja jól a szocializmus építésének nagy ügyét a maga munkaterületén, ha az irodalmi nyelv kérdésében is, mint a mult haladó hagyományának feltárója, mint az élő irodalom bíráló-értékelő tanítója siet íróink segítségére. Lenin büszkén mondhatta egy vita során: „Mi jobban tudjuk Önöknél, hogy Turgenyev, Tolsztoj, Dobroljubov, Csernüsevszkij nyelve — nagy és hatalmas.“ Mit tettünk annak érdekében, hogy legalább íróink ne csak sejtsék, hanem valójában tudják, hogy Csokonai, Petőfi, Arany, Ady, József Attila nyelve nagy és hatalmas? „Rontjuk az orosz nyelvet. Idegen szavakat használunk szükségtelenül“ — írta Lenin. „Ugye, ideje már, hogy hadat üzenjünk az orosz nyelv rongálásának?“ — kérdezte. És a szovjet építés legizgalmasabb napjaiban, 1920 januárjában vetette föl Lunacsarszkij előtt a kérdést: „Nincs-e itt az ideje megalkotni a mai orosz nyelv szótárát, azokét a szavakét, amelyeket ma használnak és amelyeket a klasszikusok használtak, Puskindól Gorkijig?“ Sztálin szavát átértve, Lenin példáját követve, azt véljük, hogy helyet kell kapni irodalmi kritikánkban a nyelvtisztaság, nyelvhelyesség kérdésének is. A nyelv tisztaságának védelme nyelvünk eszköz mivoltát tökéletesíti.

Arra kell törekednünk, hogy íróink példájának felmutatásával, kritikánk gyomláló, gazdító tevékenységével íróinkat a nyelv kérdésében is a tudatosság útjára tereljük az ösztönösség útjáról. Csokonai, Petőfi, Arany, Ady, József Attila nyelvi tudatossága, Gorkij és Majakovszkij példája ismeretében nem kell félnünk attól, hogy a tudatosság etéren a műalkotások szépségét csorbítaná. „A nyelv a fejlődés és a harc eszköze“ — tanította Sztálin politikai pályája elején s nem egyszer hangoztatta, hogy az anyanyelv, a nemzeti nyelv a milliós tömegek gazdasági, politikai, kulturális sikereinek eszköze. Sztálin útmutatása megóv attól, hogy akár valamely csak a multba tekintő orthologusság, akár a Kosztolányi-féle nyelvészkedés öncélú játékosága hódítson teret irodalmi kritikánkban.

Irodalomtudományunkat nemcsak arra kötelezi Sztálin felbecsülhetetlen értékű iránymutatása, hogy ne csak irodalmunk multjával, hanem élő irodalmunkkal is foglalkozzék. hanem arra is, hogy törje át szakmai elzárkózását és fogjon össze a nyelvtudománnyal. Az irodalom-

történészek önmagukban nem oldhatják meg az irodalmi nyelv és a nemzeti nyelv korrelációjának, vagy a nyelvújítás újjáértékelésének problémáját s a nyelvtisztaság, nyelvhelyesség kérdéseiben, nagy íróink nyelvének helyes értékelése terén kétségkívül a nyelvtudomány dolgozóira lesznek utalva.

A feladatok és problémák egyre sokasodnak, mióta megjelentek Sztálin elvtárs nyilatkozatai a nyelvtudomány alapkérdéseiről. Mint minden megnyilatkozása, ez sem rövid időre szóló, egyszeri iránymutatás, hanem esztendőkre meg fogja szabni kutató munkánk és tanító tevékenységünk irányát. Hogy ezeket a kérdéseket éppen most vetette fel, hogy ezekkel a feladatokkal éppen most kell foglalkoznunk, hogy éppen most irányítja nyelvtudományunk, irodalomtudományunk és íróink figyelmét kultúránk egyik közösségi, összetartó elemére, anyanyelvünkre, amikor az imperialisták fékevesztett gazsága minden független és szabad nép létére tör, ez igazi Sztálin-i tett. Tudományos munkánk sajátos munkaterén, legbensőbb feladatainkat kijelölve éleszti fel bennünk népünk szeretetét, anyanyelvünk szeretetét, az igazi hazafiasság tüzét s szítja fel gyűlöletünket azok ellen, akik kívül határainkon, vagy köztünk meglapulva törnek a mi szabadságunkra, minden szabad nép független békéjére.

Hála a nagy és szeretett Sztálinnak, hogy ugyanegy fény mutat számunkra utat tudományos munkánk és békeharcunk munkaterén és csataterén.